

ЮРІЙ РОМАНОВИЧ ШЕЛЯГ-СОСОНКО

(до 80-річчя вченого)

10 січня 2013 року відзначив свій ювілей видатний учений-ботанік, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії у галузі науки і техніки України, лауреат премії імені М.Г. Холодного НАН України, кавалер ордена Ярослава Мудрого IV ступеня, доктор біологічних наук, професор Юрій Романович Шеляг-Сосонко.

Народився Юрій Романович 1933 року в м. Києві. Того ж року родина переїхала до Туркменістану, куди на викладацьку роботу направили його батька. У невеличкому містечку Байрам Алі, серед розпечених каракумських пісків, проминуло дитинство ювіляра. У 1945 році родина повертається до України й оселяється у м. Заліщики Тернопільської області, де Юрій Шеляг-Сосонко закінчує середню школу. У 1950 році він вступає на біологічний факультет Чернівецького університету (тепер Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). Після завершення навчання його зарахо-

вують старшим лаборантом кафедри ботаніки університету, де молодий дослідник займається впорядкуванням гербарію та під керівництвом відомого систематика і флориста І.В. Артемчука здійснює низку експедиційних виїздів. Тоді ж Юрій Романович, спільно з відомим геоботаніком-лісознавцем З.Н. Гороховою, започатковує дослідження лісової рослинності, що в майбутньому стане головним науковим захопленням ювіляра.

У 1959 році Ю.Р. Шеляг-Сосонко вступає до аспірантури Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН України. Під керівництвом видатного вченого-лісознавця, члена-кореспондента АН УРСР, доктора біологічних наук, професора Олександра Володимировича Поварніцина Юрій Романович завершує кандидатську дисертацію, присвячену рослинності долини р. Дністер. Це були міцні підвалини для подальшого зростання його як ученого. Під час навчання в аспірантурі Юрій Романович активно спілкується з видатними ботаніками — Є.М. Лавренком, Є.М. Брадїс, А.М. Окснером, В.Д. Александровою, які справили неабиякий вплив на формування наукових поглядів молодого дослідника. У 1964 році Ю.Р. Шеляг-Сосонко успішно захищає кандидатську дисертацію. Його обирають молодшим, а за два роки — старшим науковим співробітником відділу геоботаніки. Як відповідальний виконавець наукових тем Юрій Романович досліджує різні типи рослинності, вивчає вплив на неї господарської діяльності людини тощо. Тоді ж він розпочинає фундаментальні, багатоаспектні дослідження лісової рослинності. Зокрема, на основі всебічного вивчення дубових лісів України Юрій Романович розвиває творчі ідеї Ю.Д. Клеопова щодо фітоценотипів та розробляє філоценогенетичну класифікацію таких лісів. Ці концепції стали основою

докторської дисертації Ю.Р. Шеляга-Сосонка, яку він захистив 1971 року у Ботанічному інституті імені В.Л. Комарова АН СРСР у Ленінграді.

У 1972 році Юрій Романович очолив відділ систематики та географії вищих рослин, а в 1976 р. — відділ геоботаніки Інституту. Впродовж 1979—1984 років Ю.Р. Шеляг-Сосонко — заступник директора Інституту ботаніки з наукової роботи. У 1976 році його обирають членом-кореспондентом, а в 1990-му — дійсним членом НАН України по Відділенню загальної біології. У 1983 році ювілярові присвоєно звання професора та нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1988 році Юрій Романович стає лауреатом академічної премії імені М.Г. Холодного за серію праць, присвячених типології, ценопопуляційній структурі, ценогенезу й охороні неморальних лісів Східної Європи. У 1999 році він удостоєний звання Заслуженого діяча науки і техніки України. За вагомий внесок в українську науку та природоохоронну справу та з нагоди 70-річчя Юрія Романовича в 2003 році нагороджують орденом Ярослава Мудрого IV ступеня. У 2005 році Ю.Р. Шеляг-Сосонко спільно з колективом авторів за цикл робіт «Розроблення та впровадження наукових основ і практичних засад збереження біорізноманіття як неодмінної умови сталого розвитку України» стає лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки.

Усе своє творче життя Юрій Романович розробляє важливі теоретичні проблеми геоботаніки: класифікація рослинності, геоботанічне районування та картографування, фітосозологія, еволюція рослинного покриву.

Ю.Р. Шеляг-Сосонко з логіко-методологічних позицій здійснив теоретичний аналіз сучасної геоботаніки як цілісної системи знань про рослинний покрив, визначив її концептуальні засади та понятійний апарат, уперше запропонував метод парадигмального аналізу геоботанічного знання. З ім'ям Юрія Романовича пов'язана й ідея створення фітоценогенетичної класифікації рослинності на основі історичних світ, еколого-ценотичних груп і фітогенних комплексів. Йому належить розробка теорії формування ценопопуляційної структури видів, а також класифікації видових і популяційних фітоценотипів.

Ю.Р. Шеляг-Сосонко є фундатором еволюційно-ценотичного напрямку дослідження лісових формацій. Саме ліси залишаються в центрі уваги ювіляра протягом усіх років його наукової діяльності. Разом із провідними геоботаніками Європи Юрій Романович був відповідальним виконавцем і керів-

ником розділу «Широколистяні ліси Східної Європи» програми «Карта рослинності Європи на міжнародній основі», підсумком якої стало тритомне узагальнююче видання. Наукові роботи з геоботанічного вивчення широколистяних лісів України Юрій Романович очолює з 1976 року. Зокрема, Ю.Р. Шеляг-Сосонко не лише здійснив класифікацію лісової рослинності на основі нових методологічних підходів і виявив визначальні чинники її екологічної та географічної диференціації, а й довів, що ліси забезпечують головні модули екзистенціальних і духовних цінностей суспільства. У своїх публікаціях останніх років він обстоює думку, що майбутнє нашої цивілізації значною мірою визначається саме станом лісів. Це пояснюється їхньою загальнопланетарною функцією у контексті перетину екологічних, економічних та соціально-етнічних інтересів людства. Тому збереження лісів, їх ошадливе використання, відмова суспільства від утилітарної політики господарювання мають першочергове значення для підтримання динамічної рівноваги екологічного стану в Україні і переходу до сталої еколого-соціальної політики.

Значну увагу Юрій Романович приділяв розвитку теоретичних засад флористики. Керуючи відділом систематики та географії вищих рослин, він активно розвивав саме флористичний напрямок. Учений уперше обґрунтував ідею трактування флори як системи, а разом із Я.П. Дідухом вони розробили методіку структурно-порівняльного аналізу флор та застосували її для дослідження флори Ялтинського гірсько-лісового заповідника. Тут структура трактувалася як певна властивість флори, що відображається на основі характерних ознак видів (систематичних, географічних, біоморфологічних, ценотичних, екологічних тощо). Ю.Р. Шеляг-Сосонко і Я.П. Дідух обґрунтували виокремлення ценофлори як ключової флористичної одиниці ценотичного рівня. Ці позиції неодноразово обговорювалися на нарадах із порівняльної флористики, і сьогодні вони широко використовуються у сучасній флористиці.

Одним із найважливіших досягнень Юрія Романовича є розроблені ним теоретичні та концептуальні засади охорони рослинного світу. Зокрема, вперше у практиці заповідної справи Ю.Р. Шеляг-Сосонко запропонував системну оцінку та принципи виокремлення раритетних фітоценозів. На цій методологічній основі під керівництвом ювіляра підготовлено низку монографій, присвячених природно-заповідним територіям України. Спільно з іншими вітчизняними нау-

ковцями Юрій Романович уперше в світі сформулював ідею охорони рослинних угруповань як цілісних природних систем. На цій базі в 1987 році вийшло друком перше видання «Зеленої книги України». Юрій Романович є співавтором і другого видання (2009), яке отримало статус офіційного державного документа. У ньому наведена інформація про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, і типових рослинних угруповань, які підлягають охороні.

Одним із основних теоретичних здобутків ювіляра є розробка методичних підходів до організації екологічної мережі як територіально цілісної і функціонально неперервної системи, що забезпечує міграцію генофонду і підтримання екологічної рівноваги. Розроблені Юрієм Романовичем теоретичні положення, структура і принципи виділення структурних елементів екомережі стали основою її розбудови, ідейними засадами багатьох нормативно-правових документів, зокрема Законів України «Про рослинний світ» (1999), «Про загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» (2000), «Про “Червону книгу України”» (2002), «Про екологічну мережу України» (2004), у розробці яких брав участь ювіляр.

Виходячи з провідної ролі та характеру еволюції біорізноманіття у функціонуванні біосфери, яка фактично є його продуктом, Ю.Р. Шеляг-Сосонко довів, що глобальні екологічні кризи планети, а також втрата динамічної рівноваги природних зон — це наслідок масштабного знищення біорізноманіття. Вчений стверджує, що світова спільнота ступила на новий шлях розвитку — глобалізації головних сфер діяльності людини та її відносин з природою.

Ю.Р. Шеляг-Сосонко веде активну науково-громадську діяльність. Він є одним із провідних виконавців наукових робіт щодо реалізації законів України, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів, які стосуються проблем охорони довкілля і сталого розвитку України. Юрій Романович — президент Українського комітету підтримки Програми ООН щодо навколишнього середовища, а також голова багатьох комісій і робочих груп з питань формування та реалізації екологічної політики в Україні. Він є членом Вченої ради Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, редколегії «Українського ботанічного журналу» та журналів «Екологія і ноосферологія», «Ґрунтознавство» тощо.

Ю.Р. Шеляг-Сосонко — автор понад 500 наукових праць, у тому числі 34 монографій і п'яти вина-

Вшанування лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки в Маріїнському палаці, 2005 р.

ходів. Під керівництвом ювіляра виконано і захищено 37 кандидатських і 8 докторських дисертаційних робіт. Сформована Юрієм Романовичем геоботанічна школа визнана науковою світовою спільнотою. Його учні успішно працюють у багатьох наукових й освітніх установах України, а також в урядових структурах, очолюють наукові та природоохоронні організації.

Юрій Романович — непересічна особистість з яскравим обдаруванням і неабияким творчим потенціалом. Потужний інтелект, глибина думки, широка ерудиція, масштабність мислення, вміння давати об'єктивну оцінку дійсності, захоплювати своїми ідеями викликають глибоку пошану і беззаперечну довіру до нього, об'єднують у спільній праці фахівців різних галузей ботанічної науки. Своєю великою працездатністю, принциповістю, справедливістю суджень, умінням переконувати, високою організованістю, любов'ю до польових робіт Юрій Романович захоплює молодих ботаніків і є для них взірцем справжнього Вченого і Природодослідника.

Ювіляр і нині сповнений сил, енергії і нових творчих задумів. Уся ботанічна громадськість, колеги, учні й друзі щиро вітають вельмишановного Юрія Романовича з ювілеєм і бажають йому міцного здоров'я, творчої енергії і нових наукових здобутків!

Я.П. ДІДУХ, Д.В. ДУБИНА

Дирекція Інституту ботаніки і редакційна колегія «Українського ботанічного журналу» радо приєднуються до привітань і зичать шановному ювілярові щастя і добра, довгих і плідних літ на життєвій і творчій ниві.